

BAĞIMSIZLIK VE DÖNÜŞÜM: TÜRKMENİSTAN'DA SİYASAL, EKONOMİK VE KÜLTÜREL YAPILARIN YENİDEN İNŞASI

MURAT ÖZKAN*

Öz: 1991 yılında bağımsızlığını kazanan ve Türkistan coğrafyasının en önemli devletlerinden biri olarak öne çıkan Türkmenistan'ın, bağımsızlık sonrası dönemdeki siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel gelişim süreçlerini ele alan bu çalışma, ülkenin dönüşüm serüvenini kapsamlı bir şekilde incelemektedir. Bağımsızlık sonrası ilk yıllarda Türkmenistan'ın siyasi yapısındaki değişimler, gerçekleştirilen seçimler ve siyasi istikrarın sağlanmasına yönelik çabalar detaylı bir şekilde ele alınmış, bölgesel ve küresel aktörlerle kurulan diplomatik ilişkiler bağlamında analiz edilmiştir. Bu bağlamda, özellikle Türkiye ile tesis edilen stratejik ortaklık ve kültürel bağlar üzerinde durulmuş; diğer devletlerle geliştirilen iş birliği politikalarının bölgesel ve uluslararası arenadaki etkileri değerlendirilmiştir. Çalışmada, Türkmenistan'ın sosyo-kültürel hayatı, geleneksel yapılar ile modernleşme süreçleri ekseninde ele alınmış; halkın günlük yaşamına ve kültürel kimliğin korunmasına yönelik çabalar gözler önüne serilmiştir. Ekonomik analizlerde ise ülkenin doğal gaz ve elektrik gibi stratejik kaynaklarına dayalı ekonomik yapısı, sanayileşme politikaları ve uluslararası ticaretteki konumu incelenmiştir. Eğitim alanında gerçekleştirilen reformlar, genç nüfusun eğitimi ve bilimsel ilerleme konuları da detaylı bir şekilde değerlendirilmiştir. Bu çalışma, Türkmenistan'ın bağımsızlık sonrası geçirdiği dönüşüm süreçlerini tarihsel, siyasi, ekonomik ve kültürel açılardan ele alarak, ülkenin Türk dünyası ve uluslararası topluluk içerisindeki özgün konumuna dair akademik bir çerçeve sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkmenistan, Türkiye, Sovyetler Birliği, Türkistan, Saparmurad Niyazov, Kurbankulu Berdimuhammedov.

INDEPENDENCE AND TRANSFORMATION: RECONSTRUCTION OF POLITICAL, ECONOMIC AND CULTURAL STRUCTURES IN TURKMENISTAN

Abstract: This study, which gained independence in 1991 and stands out as one of the most important states of the Turkistan geography, analyses the political, economic and socio-cultural development processes of Turkmenistan in the post-independence period. The changes in the political structure of

* Doç. Dr., Ordu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, e-mail: murtozkan@hotmail.com ORCID: 0000-0002-9526-4564

Turkmenistan in the first years after independence, the elections held and the efforts to ensure political stability are discussed in detail and analysed in the context of diplomatic relations established with regional and global actors. In this context, the strategic partnership and cultural ties established with Turkey are particularly emphasised, and the effects of the cooperation policies developed with other states in the regional and international arena are evaluated. In the study, the socio-cultural life of Turkmenistan is analysed in the axis of traditional structures and modernisation processes, and efforts to protect the daily life of the people and cultural identity are revealed. In economic analyses, the country's economic structure based on strategic resources such as natural gas and electricity, industrialisation policies and its position in international trade are examined. Reforms in the field of education, education of the young population and scientific progress are also analysed in detail. This study aims to provide an academic framework for the country's unique position in the Turkic world and the international community by analysing the post-independence transformation processes of Turkmenistan from historical, political, economic and cultural perspectives.

Key words: Turkmenistan, Turkey, Soviet Union, Turkestan, Saparmurad Niyazov, Kurbankulu Berdimuhammedov.

Giriş

Türkmenistan Coğrafyası

Sovyetler Birliği'nin kurulması sonrasında ihdas edilen Türk cumhuriyetlerinin sınırları yeni rejimin politikasına uygun olarak şekillendirildi. Söz konusu sınırlar, 1920'li yıllarda çeşitli değişikliklere uğrayarak yeniden haritalandırıldı ve bugünkü Türk cumhuriyetlerinin esas nüvesini teşkil etti. Bennigsen ekolüne göre; Sovyet rejiminin tatbik ettiği bu sınır politikası “böl ve yönet” teorisinin bir parçası olup, bu siyasetin temel amacı Müslüman-Türk birliğini parçalamaktı¹. Esas itibarıyla bu siyasi düzenlemeler şekil olarak “millî”, içerik olarak ise “sosyalist”ti. Yapılan değişiklikler ile Sovyet rejimi, halkları sosyalist sistem içerisinde eritmeyi hedeflemekteydi. Bunun yanı sıra yeni kurulan cumhuriyetler arasında yaşanabilecek sınır ihtilafları Sovyet hükümetini bu coğrafya üzerinde egemen konuma getirecekti. Sınırların tarihsel, etnik ve kültürel yapılarının dikkate alınmadan çizilmesi; bu devletlerin içerisinde çeşitli etnik azınlıkların varlığı ve buna ek olarak, doğal kaynakların dağılımı meselesi, cumhuriyetlerde siyasi sorunların ortaya çıkmasına sebep olmaktaydı. Nitekim bu

¹ Adeeb Khalid, *Islam after Communism: Religion and Politics in Central Asia*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London 2014, s. 93-94.

sorunlar, Sovyetler Birliği'nin 1991'de dağılmasından sonra da varlığını sürdürdü. Bunun ana sebebi ise bağımsızlığını ilan eden Türk cumhuriyetlerinin ulusallaşma sürecine öncelik vermesiydi. Bu sürecin devletin yeniden inşası olarak görülmesi, sınır sorunlarının göz ardı edilmesine neden olmuştur².

488.100 km²'lik bir yüz ölçümüne sahip olan Türkmenistan³, kuzeyde Kazakistan, güneyde İran, güneydoğuda Afganistan, batıda Hazar Denizi ve kuzeydoğuda Özbekistan ile çevrilidir⁴. Yaklaşık %84'ü çöllerle kaplı olan ülke topraklarının 2/3'ünü Karakum Çölü oluşturmaktadır⁵. Türkmenistan ile İran arasındaki sınır bölgesinde yer alan 2.942 metre yüksekliğe sahip Köpet Dağları ülkenin en yüksek, Turan çukurluğu (Cehennem Çukuru) ise en derin noktadır. Ülkenin en önemli su kaynağı, kıyılarında tarih boyunca önemli yerleşim merkezlerinin kurulduğu Amu Derya'dır. Amu Derya'nın sularını Mari ve Aşkabat bölgesine taşıyan dünyanın en büyük su yollarından biri olan Karakum Kanalı, sulama ve balıkçılık gibi ekonomik faaliyetler için önemli bir kaynak teşkil etmektedir. Bu kanal vasıtasıyla 950.000 dönümlük alanda sulama faaliyetinin gerçekleştirilmesinin yanı sıra Aşkabat şehrinin içme suyu da buradan karşılanmaktadır. Ülkenin diğer en önemli su kaynakları ise Murgap, Tecen ve Etrek nehirleridir⁶.

İdarî açıdan Ahal, Daşoğuz, Balkan, Mari ve Lebap olmak üzere beş vilayete ayrılan Türkmenistan'ın başkenti Aşkabat'tır. Hakimler (Belediye Başkanı/Vali), vilayetlerin idaresinde en üst yönetici konumundadır. Vilayetler içerisinde yer alan Şehir ve Etraflar (İlçe) ise Vilayet Hakimi'ne bağlı olarak Şehir Hakimi ve Etraf Hakimi tarafından idare edilmektedir. Genişlikler ve Obalar, Arçınlar ve Birlikler gibi daha küçük yerleşim birimleri de Vilayet Hakimi'ne bağlıdır. Bununla birlikte, başkent Aşkabat özel bir statüye sahip olarak ayrı

² Mohammed-Reza Djalali - Thierry Kellner, *Yeni Orta Asya Jeopolitiği*, Çev. Dr. Reşat Uzmen, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2009, s. 28-31.

³ Mehmet Seyfettin Erol, "Türkmenistan Cumhuriyeti", *Türkler*, cilt 19, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2012, s. 738.

⁴ Nurgeldi Arbatov - Akif Karatepe, "Türkmenistanın Jeomorfolojisi", *Marmara Coğrafya Dergisi*, sayı 33, Ocak 2016, s. 567.

⁵ Ozan Böke, "Türkmenistan", *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (1), 2021, s. 106.

⁶ Kemal Özcan, "Türkmenistan Cumhuriyeti", *Bağımsızlıklarının 25. Yılında Türk Cumhuriyetleri (Siyasî, Ekonomik ve Kültürel Gelişmeler)*, Ed. Abdulvahap Kara-Fahri Solak, Türk Dünyası Belediyeler Birliği (TDBB) Yayınları, İstanbul 2017, s. 192-193.

yönetilmektedir. Ülkede toplam 16 şehir, 50 ilçe, 9 ilçe kasabası, 77 kasaba, 565 köy muhtarlığı, 1937 küçük yerleşim birimi bulunmaktadır⁷.

Merkezi Anev olan Ahal vilayeti 95.100 km² yüzölçüme sahip olup Türkmenistan'ın güneyinde yer almaktadır. Başkent Aşkabat, Afganistan ve İran'a sınırı olan bu vilayetin içindedir. Ülkenin batısında bulunan ve Hazar Denizi'nin kıyısında yer alan Balkan vilayeti İran, Kazakistan ve Özbekistan'a sınırdır. 138.000 km² yüzölçüme sahip vilayetin merkezi Balkanabat'tır. Türkmen doğal gazının %18'i, petrolünün ise %94'ü bu vilayetten çıkarılmaktadır. Vilayetin önemli şehirleri Bereket, Esenguli, Etrek, Gumdag, Hazar, Serdar ve Türkmenbaşı'dır. Ülkenin kuzeyinde yer alan Daşoğuz vilayetinin merkezi de aynı adı taşımaktadır. 73.000 km²'lik bir alana sahip Daşoğuz vilayetinin önemli bir bölümü çöllerle kaplıdır. Ülkenin kuzeydoğusunda, merkezi Türkmenabat olan Lebap vilayeti bulunmaktadır. Özbekistan ile sınır olan vilayetin yüzölçümü 94.000 km²'dir. Türkmenistan'ın güneydoğusunda yer alan bir diğer vilayet, 87.000 km²'lik yüzölçümüyle Mari'dir. Afganistan sınırında bulunan bu vilayetin merkezi de Mari adını taşır⁸.

2024 yılı verilerine göre 6.6. milyon olan ülke nüfusunun %90'ından fazlası Türkmen, Özbek, Tatar ve Azeri gibi Türk topluluklarından oluşmaktadır. Ülke içerisindeki diğer topluluklar arasında ekseriyeti Ortodoks Ruslar teşkil etmektedir. Bununla birlikte, son yıllarda ülkedeki gayr-i Türk nüfus azalırken Türkmen, özellikle Özbek nüfusun arttığı görülmektedir. Devletin resmî dili Türkmencedir. Ülkedeki farklı etnik gruplar günlük hayatta Türkmencenin yanı sıra kendi dillerini de konuşmaktadır⁹.

Etrafının yüksek dağlarla çevrelenmesi ve ülke topraklarının büyük bölümünün çöllerle kaplı olması Türkmenistan'ın ikliminde belirleyici bir etkidir. Karasal iklimin hüküm sürdüğü Türkmenistan'da yazlar sıcak ve kurak, kışlar ise soğuktur. Bu durum, ülkenin en büyük problemlerinden biri olarak yağış ortalamasının düşük seviyede kalmasına neden olmaktadır. Merkezde 100-150 mm olan ortalama yağış miktarı, ülkenin güneydoğusunda 250-300 mm dolaylarında¹⁰. Yağış azlığı sebebiyle ülkede ormanlarla kaplı alan yok denecek

⁷ Özcan, "Türkmenistan Cumhuriyeti", s. 195.

⁸ Özcan, "Türkmenistan Cumhuriyeti", s. 196.

⁹ Halil Kurt, "Türkmenistan (Fizikî ve Beşerî Coğrafya)", *DİA*, cilt 41, 2012, s. 599; Murat Özkan, "Türkmenistan Cumhuriyeti", *Çağdaş Türk Dünyası*, Ed. M. Bilal Çelik, Nobel Yayıncılık, Ankara 2020, s. 141.

¹⁰ Rafis Abazov, *Historical Dictionary of Turkmenistan*, The Scarecrow Press, Lanham Maryland 2005, s. 49.

kadar azdır. En az yağış yaz mevsiminde görülürken, en yağışlı mevsim ilkbahardır.

Bağımsızlık Sonrası Türkmenistan

Sovyet rejiminin uzun yıllar tatbik ettiği politikalar 1980'li yıllarda Mihail Gorbaçov'un Glastnost ve Perestroyka'nın ilanının ardından eleştirilmeye başlandı. Aslında Gorbaçov, yürürlüğe koyduğu bu politikalarla ekonomik ve siyasi aksaklıklara son vererek Sovyetler Birliği'ni yeniden eski gücüne kavuşturmayı amaçlamaktaydı. Bununla birlikte, Glastnost ve Perestroyka'nın getirdiği kısmi serbestlik, devletin güçlü bir yapıya sahip olmasını sağlamaktan ziyade on yıllardır Sovyet tahakkümü altında yaşayan halkların özgürlük arayışlarına yol açtı. Çarlık ve Sovyet dönemleriyle birlikte uzun yıllar Rus hâkimiyeti altında varlıklarını sürdürme mücadelesi veren bu uluslar özgürlüklerini kazanabilmek adına ayaklanmalar düzenlemeye başladı. Diğer topluluklar gibi Türkmenler de hürriyetlerine kavuşma mücadelesine girişti. Bu dönemde Türkmenistan SSC'nin başında Saparmurad Niyazov (Türkmenbaşı) vardı¹¹.

Niyazov, Leningrad Politeknik Üniversitesi'nde Enerji Mühendisliği Bölümü okuduğu dönemde Komünist Parti'ye kaydolmuştu. Eğitimini tamandıktan sonra Türkmenistan'a gelerek parti teşkilatının çeşitli kademelerinde görev alan Niyazov, 1985'te Türkmenistan SSC Merkez Komitesi I. Sekreteri seçilmişti. Görev süresi boyunca parti ile halk arasındaki kopuklukları gidermesi, aydın kesimin görüşlerine önem vermesi, Sovyet rejiminin Türkmenistan'ın doğal zenginliklerini sömürmesi neticesinde Türkmenlerin fakirliğe sürüklendiğini savunması Türkmen halkının gözünde Niyazov'u önemli bir konuma yükseltti. Ayrıca Rus dilinin kullanımının zorunlu olması nedeniyle geri planda kalan Türkmencenin resmî dil ilan edilmesi de halkın Niyazov'a olan ilgi ve desteğini artırdı.

Yıllarca siyasi ve kültürel baskılara maruz kalan Türkmenler, söz konusu faaliyetlerine karşılık Niyazov'un siyasi kariyer basamaklarını hızla tırmanmasının önünü açtı. Nitekim 1990 yılında yapılan seçimlerde Niyazov, oyların %95,5'ini alarak Türkmenistan cumhurbaşkanı seçildi. Cumhurbaşkanı seçildiği dönem, Sovyetler Birliği'nin en çalkantılı dönemine denk geldi. Birliği oluşturan cumhuriyetlerde özgürlüklerin kazanılması adına çeşitli gösteriler düzenlenmekteydi. Bu dönemde, Niyazov dengeli bir siyaset izledi. Bu arada Türkmenistan Komünist Partisi'nin ismi Demokratik Parti olarak değiştirildi.

¹¹ Özcan, "Türkmenistan Cumhuriyeti", s. 191.

Bununla birlikte, parti anti-demokratik bir eylem olarak tüm siyasi kontrolü elinde bulundurmaktaydı.

1991 senesi Türk ve dünya tarihi açısından önemli bir yıldır. Öyle ki, Sovyetler Birliği'ni oluşturan cumhuriyetler yıkılışa giden süreçte bağımsızlık çalışmalarına başladı. Bu çerçevede, birlik cumhuriyetlerinden Türkmenistan'da 26 Ekim 1991 tarihinde bağımsızlık referandumu düzenlendi. Referandumda halkın %93'ü bağımsızlık yönünde oy kullandı ve referandum sonuçlarını dikkate alan parlamentoda Türkmenistan'ın bağımsızlığı ilan edildi¹².

Yeni kurulan Türkmenistan Cumhuriyeti'nde tek partili bir yönetim şekli mevcuttu. Devlet başkanı, Bakanlar Kurulu'na başkanlık etmesi nedeniyle yürütmenin de başıydı. Anayasaya göre devlet başkanlığı seçimleri beş yılda bir yapılacaktı. Yasama görevi ise 50 vekilden müteşekkil meclisin yanı sıra mahalli temsilciler ve bilim adamları arasından seçilen bir danışma organı olan, yılda birkaç kez toplanan ve başkanlığını cumhurbaşkanının yaptığı Halk Maslahatı'na verilmişti¹³. Türkmenistan'daki siyasal kurumların bir arada bulunduğu merkezi bir üst örgüt olarak yapılandırılan Maslahat, anayasal düzenlemeler yapabilir, referandum kararı alabilir ve kalkınma planlarını belirleyebilirdi¹⁴.

1991 yılında birlik cumhuriyetleri birer birer bağımsızlıklarını ilan etmelerine rağmen, Sovyetler Birliği kesin olarak dağılmamıştı. Ancak 1991 yılı Aralık ayında Ukrayna, Rusya ve Beyaz Rusya arasında Minsk'te yapılan toplantı neticesinde "Bağımsız Devletler Topluluğu" kuruldu. Gelişmeleri yakından takip eden Türk liderler, mevcut durumun değerlendirilmesi için 12 Aralık 1991 tarihinde Türkmenistan'ın başkenti Aşkabat şehrinde bir araya geldi. Yapılan toplantı neticesinde BDT'ye eşit ve kurucu üye statüsünde katılım kararı alındı¹⁵. Cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını ilanı ve yeni oluşumlar meydana getirmeleri, Sovyetler Birliği için artık geri dönülmez bir yola girildiğini göstermekteydi. Nitekim bu gelişmeler karşısında Gorbaçov, görevinden istifa etti. Böylece Sovyetler Birliği tarih sahnesinden çekilirken bu geniş coğrafyada yeni ulus devletler kuruldu. Sovyetler Birliği'nin tıpkı kuruluşu gibi yıkılışı da büyük ses getirdi. Ancak birliğin kuruluş yıllarının aksine, yıkılışı kanlı olaylara sahne

¹² Özcan, "Türkmenistan Cumhuriyeti", s. 192.

¹³ Mehmet Seyfettin Erol, "Türkmenistan Devleti'nin Dış Politikasının Temel Sacayağı: Daimi Tarafsızlık Statüsü", *Avrasya Dosyası Türkmenistan Özel*, cilt 7, sayı 2, 2001, s. 125.

¹⁴ Haluk Alkan, "Türkmenistan'da Siyasal Rejimin Geleceği: İç ve Dış Dinamikler Açısından Bir Değerlendirme", *OAKA*, cilt 1/2, 2006, s. 13.

¹⁵ Özcan, "Türkmenistan Cumhuriyeti", s. 194.

olmamıştı. Sovyetler Birliği'nin yıkılması, iki kutuplu dünya düzeninin sona erişini, birliği oluşturan cumhuriyetler için ise yeni bir başlangıç temsil ediyordu.

1992 yılı Mayıs ayında kabul edilen yeni anayasa ile cumhurbaşkanına olağanüstü yetkiler tanındı. Cumhurbaşkanının başbakanı atama ve görevden alma yetkileri ise kaldırıldı. 21 Haziran 1992'de yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde oyların ezici çoğunluğunu (%99.5'ini) alan Saparmurad Niyazov, bağımsız Türkmenistan Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı oldu¹⁶. Aynı yıl, gittiği Hac dönüşünde Niyazov, "Türkmenbaşı" ismini aldı¹⁷.

Yeni kurulan cumhuriyeti tanıyan ve temsilcilik açan ilk ülke Türkiye oldu. 22 Ekim 1992'de Türkmenistan'ın Ankara Büyükelçiliği açıldı. Bağımsızlıklarını kazanan Türk cumhuriyetleri ile ilişkilere önem veren Türkiye Cumhuriyeti 8. Cumhurbaşkanı Turgut Özal elçiliğinin açılışında şu sözleri söyledi: "*Büyükelçilik demek, bağımsızlık demektir. Türkmenistan'ın milli bayrağı bizim bayrağımızın yanına çok yakıştı. Her iki Türk bayrağında da ay yıldızlar var. Bu ay-yıldızlı bayraklar başkentimizin göklerini devamlı süsleyecektir*"¹⁸. Türkiye, uluslararası arenada Türkmenistan'ın tanınması için de gayret sarf etti. Nitekim Türkmenistan'ın Birleşmiş Milletler Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ve İslam Konferansı Teşkilatı'na üye olmasını sağladı. Ayrıca Türkiye ve Türkmenistan arasında ikili anlaşmalar yapıldı.

Sovyetler Birliği'nin dağılması, daha evvel tam olarak ekonomik yetkilere sahip olmayan cumhuriyetler için önemli sorunların ortaya çıkmasına yol açtı. Ekonomik krizin aşılabilmesi için gerekli olan krediler Türk Eximbank aracılığıyla Türkiye Cumhuriyeti tarafından temin edildi. Bunun yanı sıra Türk iş adamları Türkmenistan'a yatırımlar yapmaya teşvik edildi. Bu faaliyetler sayesinde iki ülke arasındaki ticaret hacmi arttı. Söz konusu ilişkiler bununla sınırlı kalmadı. Eğitim alanında da Türkmenistan'a önemli katkılar yapılarak 1992 yılında Büyük Öğrenci Projesi kapsamında Türkmen öğrencilerin Türkiye'de eğitim almaları sağlandı¹⁹. Bu sayede çok sayıda öğrenci Türkiye'ye gelerek eğitimlerini burada sürdürdü. Bu arada Sovyetler Birliği döneminde çeşitli tarihlerde yapılan alfabe değişiklikleri neticesinde son olarak Kiril

¹⁶ Nermin Güler, "Geçiş Sürecinde Türkmenistan'ın Siyasî Yapısı: Türkmenbaşı Modeli", *Arasya Dosyası Türkmenistan Özel*, cilt 7, sayı 2, 2001, s. 100.

¹⁷ Özcan, "Türkmenistan Cumhuriyeti", s. 194.

¹⁸ Özcan, "Türkmenistan Cumhuriyeti", s. 209.

¹⁹ Fahri Türk, "Türkiye-Türkmenistan İlişkileri 1990-2010", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, cilt 2, sayı 2, 2010, s. 58.

alfabesinin kullanıldığı Türkmenistan’da 30 harften oluşan Türkmen alfabesi kabul edildi.

Türkmenistan, birliğin dağılmasıyla bağımsızlığını kazansa da Sovyet döneminin bir “miras”ı olarak baskı siyasetine devam etti. Nitekim ülkedeki tek söz sahibi devlet başkanı olan Niyazov’du. Baskı siyaseti nedeniyle ülkede herhangi bir muhalefetin varlığından söz etmek mümkün değildi. Ortaya çıkabilecek muhalefet hareketi hemen bastırılmış, bu harekete dâhil olanlar ise ya hapsedilmiş ya da sürgün edilmişti²⁰. Bununla birlikte, Türkmenistan izlediği politikalar neticesinde bölgedeki diğer devletlere nazaran daha istikrarlı bir devlet haline gelmişti.

Sovyetlerden kalan bir başka “miras” ise devlet oluşturma sürecinde halkın belli bir ideoloji ve liderin etrafında birleştirilmesi idi. Sovyetler Birliği döneminde “komünizm” ve “sosyalizm” gibi kavramların yerini yeni dönemde “ulusallaşma” alırken, lider olarak Lenin’in yerini Türkmenbaşı aldı. Bu çerçevede, Türkmenbaşı Niyazov’un resim ve heykelleri yapıldı; ismi sokak, köy, hatta askerî birliklere verildi²¹.

Türkmenbaşı, devletin yönetim mekanizmalarını kendi tekelinde toplamıştı. 1992 yılında gerçekleştirilen seçimlerin ardından görev süresinin sona ermesine dört yıl olmasına rağmen, 28 Aralık 1993 tarihinde Türkmen Meclisi tarafından alınan bir kararla, 1997’de sona erecek olan görev süresi beş yıl daha uzatıldı. Ancak Türkmenbaşı’nın söz konusu kararın halka sorulmasını önermesi neticesinde 15 Ocak 1994’te referandum düzenlendi²². Referandum sonucunda %99,3 gibi büyük bir oranla Türkmenbaşı’nın 2002 yılına kadar Türkmenistan’ın cumhurbaşkanı olarak görevde kalacağı tasdik edilmiş oldu.

Niyazov’un, ülke yönetiminde tek söz sahibi olduğu dönem, diğer Türk cumhuriyetlerinde olduğu gibi devletin bağımsızlığının ve bütünlüğünün muhafaza edilmeye çalışıldığı yıllardı. Bu nedenle Niyazov döneminde, aktif ve bağımsız olmakla birlikte tamamen tarafsız bir dış politika izlendi. Birleşmiş Milletler’in 50. kuruluş yıldönümü dolayısıyla 12 Aralık 1995’te yapılan toplantıda Türkmenbaşı, ülkesinin tarafsızlık politikası hakkında şu sözleri söylemişti: *“Bizim bu adınımız Türkmenistan’da ve bölgede barışın sağlanmasına büyük bir katkıda bulunacaktır. Bu mesele bizim için çok önemlidir. Çünkü Türkmenistan, dünyanın çok önemli bir noktasında, doğal kaynakların çokça bulunduğu bölgelerden birinde*

²⁰ Güler, a.g.m., s. 97-98,101.

²¹ Güler, a.g.m., s. 101-102.

²² Durmuş Tatlıhoğlu, “Türkmenistan’da Sosyo-Ekonomik Yapı ve Dini Hayat”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 3, 1999, s. 209.

yer almaktadır. Bu durum bizim açımızdan kesinlikle “daimî tarafsızlık” siyasetini gerektirmektedir. Türkmenistan, coğrafi olarak önemli ve hassas bir konumda olduğunu göz önünde bulundurduğu için, uluslararası işbirliklerinde daha dikkatli hareket etmektedir. Bundan dolayı Türkmenistan, bugüne kadar tarafsız bir dış politika izlemeye çalışmıştır. Türkmenistan bundan sonra “daimî tarafsız” bir ülke olarak dış ve iç politikasını yürütmek istemektedir. Bu hususta teşkilatın, teşkilat başkanının ve devlet başkanlarının onayını rica ediyoruz²³”. Toplantının akabinde Türkmenistan’a “Daimî Tarafsızlık Statüsü” verildi. Milli çıkarların ön planda tutularak izlenen tarafsızlık politikası, ülke içi istikrarın sağlanmasında da etkili oldu.

Bağımsızlığın kazanıldığı tarihten itibaren geçen süre zarfında içte ve dışta izlenen politikalarda sağlanan başarıların bir neticesi olarak Türkmenistan Meclisi, 1995 yılının Ekim ayında Türkmenbaşı’na ömür boyu devlet başkanı olması için öneride bulundu. Ancak bu teklif, anayasa değişikliği gerektirmesi nedeniyle Türkmenbaşı tarafından reddedildi. Buna karşın, Aralık 1999’da parlamentoda yapılan oylamada söz konusu öneri oylandı. Mecliste öneri kabul edilmesine rağmen Türkmenbaşı 2010 yılına kadar görevden ayrılmayı düşündüğü gerekçesiyle bu yönde alınan karara yine karşı çıktı. 2005 yılında yaptığı beyanatında ise 2009 yılında çok adaylı bir cumhurbaşkanlığı seçiminin yapılmasının zorunluluğunu dile getirdi. Bununla birlikte, Türkmenbaşı Saparmurad Niyazov bu beyanattan bir yıl sonra, Aralık 2006’da kalp krizi geçirecek hayata gözlerini yumdu²⁴.

Türkmenbaşı’nın ölümü, Türkmenistan Cumhuriyeti’nde cumhurbaşkanlığı mevkiine kimin geleceği sorusunu ortaya çıkardı. Ülkenin anayasa çerçevesinde belirlenen kanunlarına göre, normal şartlarda seçimler yapılana kadar meclis başkanının bu göreve vekâlet etmesi gerekmekteydi. Ancak yolsuzluk soruşturması gerekçe gösterilerek bu görev Halk Maslahatı tarafından meclis başkanı Ovezgeldi Atayev’ye değil, yardımcısı Kurbankulu Berdimuhamedov’a verildi. Yine Türkmenistan kanunlarına göre, devlet başkanlığı görevine vekâlet edenin seçimlere katılması yasaktı. Bu yasanın devlet başkanının kanun çıkarma yetkisine dayanılarak değiştirilmesiyle Berdimuhamedov’un seçimlere katılmasının önündeki engel de kalkmış oldu²⁵. 11 Şubat 2007’de Türkmenistan tarihindeki ilk çok adaylı cumhurbaşkanlığı seçimleri gerçekleştirildi. Seçimler sonucunda Kurbankulu Berdimuhamedov, oyların %89,23’ünü alarak

²³ Mehmet Seyfettin Erol, “Türkmenistan Devleti’nin Dış Siyaseti ve Daimi Tarafsızlık Statüsü”, *Türkler*, C: 19, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2012, s. 769. ss. 768-775.

²⁴ Özkan, a.g.m., s. 156.

²⁵ Mehmet Seyfettin Erol, “Türkmenbaşı Sonrası Türkmenistan”, OAKA, cilt 1/2, 2006, s. 176-177.

Türkmenistan Cumhuriyeti'nin ikinci cumhurbaşkanı seçildi. Bu seçime toplamda altı aday katılmıştı. Bu adaylardan Muhammetnazar Gurbanov %2,37, Amanyaz Atajikov %3,23, Işanguli Nuryiev %2,38, Aşırınyaz Pomanov %1,31, Muhammetnazar Orazmurat Garajayev ise %1,55 oranında oy aldı²⁶. Berdimuhammedov dışındaki adayların göstermelik olarak seçimlere katıldığı ifade edilse de bu, ilk çok adaylı cumhurbaşkanlığı seçimi olması açısından Türkmenistan tarihi için önem arz etmekteydi.

Türkmenistan'ın yeni lideri aktif bir dış politika yürüttü. Dış politikada doğal gaz satışında fiyat artışı ve gazın dağıtımını için alternatif güzergâhların oluşturulması öncelik teşkil etti. Ayrıca Berdimuhammedov, Türkmenbaşı'nın izlediği tarafsızlık politikasına sadık kaldı. Türkmen liderlerin yürüttüğü bu politikanın etkisiyle 2007 yılında Aşkabat'ta Birleşmiş Milletlere bağlı Orta Asya Önleyici Diplomasi Bölgesi Merkezi açıldı. Berdimuhammedov'un cumhurbaşkanlığı döneminin ilk yılında yaşanan gelişmelerden biri de Azerbaycan ile ilişkilerde başlayan yakınlaşmaydı. 12 Haziran'da Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ile Kurbankulu Berdimuhammedov, Hazar Denizi'nde ortak petrol ve doğal gaz arama faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi ve Türkmenistan'ın Bakü'de büyükelçilik açması hususunda mutabakata vardı. Enerji rotalarını çeşitlendirmeye çalışan Türkmen lider, Çin ile ilişkilerin geliştirilmesi için de çaba sarf etti. Nitekim Türkmenistan-Çin boru hattı 14 Aralık 2009'da hizmete açıldı. Başlangıçta 6 milyar m³lük gaz sevkiyatı planlansa da hattın kapasitesinin sonraki yıllarda 40 milyar m³e çıkartılması hedeflendi. Bunun yanı sıra 2010 yılında Türkmenistan ve Çin arasında ikinci bir doğal gaz boru hattının yapımı için görüşmeler yapıldı. Aynı yılın Aralık ayında TAPI olarak tesmiye edilen Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-Hindistan doğal gaz boru hattının yapımı için imzalar atıldı. Enerji alanındaki bu anlaşmalar ve projeler yalnızca bölge ülkeleriyle sınırlı kalmadı. Avrupa Birliği'nin de destek verdiği Nabucco Projesi ile Türkmen gazının Avrupa'ya aktarımı yapılacaktı. Bu proje sayesinde Avrupa ihtiyaç duyduğu doğal gazı tedarik edecekti, Türkmenistan ise gaz ihracatında Rusya'nın pazardaki tekelinden kurtulacaktı²⁷. Nitekim o tarihe kadar Rusya, Türkmenistan'ın en büyük doğal gaz ithalatçısı konumundaydı. Enerji satışı temelinde geliştirilen çok yönlü ilişkiler ülkenin refah seviyesinin yükselmesine de önemli katkı sağladı.

²⁶ Mesut Berber-Fikret Birdişli, "Türkmenistan'da Berdimuhammedov Dönemi", *Kahramanmaraş Sütcü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, cilt 2, sayı 2, 2012, s. 40-41.

²⁷ Berber-Birdişli, a.g.m., s. 43-46.

2012 yılında cumhurbaşkanlığı görev süresinin sona ermesi nedeniyle Şubat ayında Türkmenistan'da seçimler yapıldı. Berdimuhammedov, bu seçimlerde oyların %97,14'ünü alarak yeniden cumhurbaşkanı seçildi²⁸. Şubat 2017'de gerçekleştirilen seçimlerde oy oranını %97,69'a yükselten Berdimuhammedov, Türkmenistan'da üçüncü kez cumhurbaşkanlığı görevine getirildi.

Berdimuhammedov'un cumhurbaşkanlığı döneminde Türkmenistan'da çeşitli alanlarda değişimler ve gelişimler yaşandı. Bu dönemde bankacılık sektöründe önemli ilerlemeler kaydedildi. Ayrıca kimi alanlarda faaliyet gösteren şirketlerin lisansları iptal edildi. İnternet hizmeti sağlayan şirketler bunlar arasındaydı. Turkmentelekom ülkedeki tek servis sağlayıcı haline getirilerek internet, devlet tekeline alındı. Ülkenin en önemli gelir kaynağı olan doğal gaz ve petrol alanında milli bir şirketin kurulması için kararname çıkarıldı²⁹.

Türkmenistan'ın bağımsızlığını kazandığı ilk yıllarda Türkiye ile tesis edilen yakın ilişkiler Berdimuhammedov döneminde daha da gelişti. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Türkmenistan lideri Berdimuhammedov'u 5-7 Aralık 2007 tarihinde ziyaret etti. 29 Kasım 2008 tarihinde Türkmenistan'a ikinci bir ziyaret gerçekleştiren Gül, Türkmenistan ve Azerbaycan lideri ile bir araya gelerek Nabucco projesi çerçevesinde üç devletin işbirliği imkânlarını görüştü³⁰. Bu ziyaretlerde yapılan görüşmelerde enerji başta olmak üzere eğitim ve turizmin yanı sıra kültürel işbirliği ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi gibi konular üzerinde duruldu. 6-7 Kasım 2014'te ise Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan, Türkmenistan'a resmî ziyaret gerçekleştirdi. 2015 yılı, ikili ilişkilerin geliştirilmesi açısından önemli bir yıl oldu. Nitekim Kurbankulu Berdimuhammedov 2015 yılında çeşitli tarihlerde Türkiye'ye geldi. Türkmen lider, 3-4 Mart'ta VI. Uluslararası Türkmenistan Yatırım Forumu'na katılmak, Çanakkale Kara Savaşları'nın 100. yıldönümü dolayısıyla 24 Nisan'da düzenlenen etkinliklere iştirak etmek, son olarak 7 Ağustos 2015 tarihinde resmî temaslarda bulunmak üzere ülkemizi ziyaret etti. Bunun akabinde Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan, 12 Aralık'ta Türkmenistan'ın başkenti Aşgabat'ta yapılan "Tarafsızlık Siyaseti: Barış, Güvenlik ve Kalkınma Adına

²⁸ Kemal Özcan, "Bağımsızlığının 20. Yılında Türkmenistan ile Türkiye Arasındaki İlişkiler", *Bağımsızlıklarının 20. Yılında Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye*, Ed. Okan Yeşilot, Pelikan Basım, İstanbul 2012, s. 325.

²⁹ Özcan, "Türkmenistan Cumhuriyeti", s. 203.

³⁰ Türk, a.g.m., s. 59.

Uluslararası İşbirliği” konferansına katıldı. İki cumhurbaşkanı son kez 1 Mart 2017’de Pakistan’ın başkenti İslamabad’daki 13. EİT Zirvesi’nde bir araya geldi³¹.

İki devlet arasındaki üst düzey ziyaretlerin dışında bakanlar düzeyinde de ziyaretler gerçekleştirildi. Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, 28 Ocak 2015 tarihinde Türkmenistan’a resmî bir ziyaret gerçekleştirdi. Söz konusu ziyarette Türkiye, Türkmenistan ve Azerbaycan dışişleri bakanları arasında üçlü toplantı yapıldı. Yine 12 Aralık 2015’te, Türkmenistan’a giden Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı’nın yanında dışişleri bakanı da bulunuyordu. Türkmenistan Dışişleri Bakanı Raşit Meredov ise 2015 yılında dört kez Türkiye’yi ziyaret etti. 29 Ekim 2016 tarihinde Cumhuriyet Bayramı vesilesiyle Türkiye’ye gelen Türkmenistan Dışişleri Bakanı Meredov, aynı gün cumhurbaşkanımız tarafından kabul edildi. Dışişleri Bakanımız Mevlüt Çavuşoğlu 8-9 Kasım 2018’deki Türkmenistan ziyareti sırasında Türkmenistan Cumhurbaşkanı Berdimuhamedov ile görüştü. Ayrıca mevkidaşı Meredov ile heyetler arası görüşmede bulundu. 2 Mayıs 2018’deki Türkmenbaşı Limanı’nın açılış merasimine ve 3 Mayıs 2018’de yapılan Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) Ulaştırma Bakanları Toplantısı’na ise Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanı Mehmet Cahit Turhan başkanlığında bir heyet katılım sağladı³².

Türkiye’nin bulunduğu ve sonradan Türkmenistan ve Macaristan’ın da dâhil olduğu “Türk Dili Konuşan Ulusal Futbol Federasyonları Arasında Mutabakat Zaptı” ise 14 Nisan 2021’de imzalandı. Bunun yanı sıra 12 Kasım 2021’de İstanbul’da Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) Devlet Başkanları Konseyi, “Dijital Çağda Yeşil Teknolojiler ve Akıllı Şehirler” temasıyla toplandı. Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan’ın başkanlık ettiği toplantıya Türkmenistan gözlemci ülke olarak katıldı ve ülkeyi temsilen toplantıda Türkmenistan Cumhurbaşkanı Kurbankulu Berdimuhamedov hazır bulundu³³.

10 Mart 2022 tarihinde Türkmenistan’a resmi ziyaret gerçekleştiren Türk Devletleri Teşkilatı Aksakallar Konseyi Başkanı Binali Yıldırım, Türkmenistan Dışişleri Bakanı Raşit Meredov ile görüştü³⁴.

³¹ <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-turkmenistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (Son Erişim Tarihi: 26.10.2024)

³² <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-turkmenistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (Son Erişim Tarihi: 26.10.2024)

³³ Türk Devletleri Teşkilatı Sekizinci Zirve Bildirisi, <https://tccb.gov.tr/assets/dosya/2021-11-12-turkkonseyi-bildiri.pdf> (Son Erişim Tarihi: 02.11.2024)

³⁴ <https://askabat-be.mfa.gov.tr/Mission/About> (Son Erişim Tarihi: 23.09.2024)

Türkmenistan Devlet Başkanı Berdimuhamedov'un 2022 yılında "gençlerin önünü açmak için" seçim kararı alması ve bu seçimlerde kendisinin aday olmayacağını belirtmesi üzerine Türkmenistan'da 12 Mart 2022 tarihinde erken Cumhurbaşkanlığı seçimi yapıldı. Türkmenistan muhalefetine göre Berdimuhamedov'un bu açıklamaları seçimlerden önce Bakanlar Kurulu Başkan Yardımcılığına getirdiği oğlu Serdar Berdimuhamedov'u devlet başkanı yapmak için yapılan bir siyasi taktikti. 12 Mart 2022 yılında yapılan seçimlerde 3.460.080 kayıtlı seçmenin yüzde %97,17'si oy kullandı. Sonuçlara göre; oyların %72,97'sini alan Serdar Berdimuhamedov Türkmenistan'ın yeni Cumhurbaşkanı seçildi. Seçimlerde Türkmenistan Devlet Beden Eğitimi ve Spor Enstitüsü Rektör Yardımcısı Hıdır Nunnayev %11,09 oy ile ikinci, Merv Vali Yardımcısı Agadcan Bekmuradov ise yüzde %7,22 oy ile üçüncü oldu³⁵.

Türkmenistan ile Türkiye arasındaki ilişkiler, 1991'de Türkmenistan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından giderek güçlendi ve 2021'den itibaren çeşitli siyasi, ekonomik ve kültürel düzeylerde önemli adımlarla daha da derinleşti. Bu bağlamda, Türkmen Halkının Milli Lideri ve Halk Maslahatı Başkanı Kurbankulu Berdimuhamedov'un 2021'de Türkiye'yi ziyaret ederek Türkmenistan'ın Türk Devletleri Teşkilatı'na gözlemci üye olmasını sağlaması, iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin dönüm noktalarından biri oldu. Kurbankulu Berdimuhamedov 15 Nisan 2022 tarihinde ise TDT Aksakallar Konseyi üyesi seçildi. Ayrıca, TDT kapsamındaki iş birliği çerçevesinde çeşitli liderler düzeyinde karşılıklı ziyaretler gerçekleştirildi. Bu ziyaretler hem ikili ilişkileri hem de bölgesel iş birliğini güçlendirme açısından stratejik bir rol üstlendi.³⁶

2023 yılı, özellikle Türkmenistan'ın Türkiye'ye yaptığı resmi ziyaretlerle ilişkilerin daha da ivme kazandığı bir dönem oldu. 16 Mart 2023 tarihinde Ankara'da düzenlenen TDT Olağanüstü Zirvesi'ne katılan Kurbankulu Berdimuhamedov ziyaret vesilesiyle Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan'la görüşti. Türkmenistan Cumhurbaşkanı Serdar Berdimuhamedov'un, Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan'ın yemin törenine katılımıyla başlayan bu süreç, iki ülke arasında ticaret, bilgi teknolojileri, eğitim ve kültür gibi çeşitli alanlarda 13 anlaşmanın imzalanmasıyla sonuçlandı. Ayrıca, Türkiye'nin yerli üretimi olan TOGG araçlarının Türkmenistan'a hediye edilmesi, iki ülke arasındaki bağların hem sembolik hem de somut bir göstergesi oldu. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Hakan Fidan, Ekim ayında Türkmenistan'ı

³⁵ <https://tr.euronews.com/2022/02/12/turmenistan-lideri-berdimuhamedov-gencler-icin-gorev-den-cekildi-erken-secim-12-mart-ta> (Son Erişim Tarihi: 04.11.2024)

³⁶ <https://askabat-be.mfa.gov.tr/Mission/About> (Son Erişim Tarihi: 23.09.2024)

ziyaret ederek, Dışişleri Bakanı Raşit Meredov ile görüştü ve iki ülke arasındaki 2024-2025 İşbirliği Programı imzalandı. Bu ziyaret sırasında Devlet Başkanı Serdar Berdimuhamedov ile de bir görüşme gerçekleştirdi. Aralık ayında ise Cumhurbaşkanı Yardımcısı Cevdet Yılmaz, Türkmenistan'a giderek Devlet Başkanı Serdar Berdimuhamedov ile görüştü ve Ekonomik İşbirliğine Dair Hükümetler arası Türk-Türkmen Komisyonu toplantısına eş başkanlık yaptı. Ayrıca, Türkiye-Türkmenistan İş Forumu ve 10. Türk İhraç Ürünleri Fuarı'na katıldı. Bu ziyaretler, iki ülke arasındaki diplomatik, ticari ve ekonomik bağları güçlendirdi³⁷.

2019 ve 2023 yıllarında yapılan üst düzey ziyaretler, iki ülke arasındaki ekonomik ve ticari bağları derinleştirdi. Türkiye-Türkmenistan ticaret hacmi, 2019-2023 yılları arasında yaklaşık üç kat artarak 2,66 milyar dolara ulaştı; bu süreçte enerji, teknoloji, eğitim ve kültürel iş birliği gibi alanlarda önemli anlaşmalar imzalandı. Ayrıca, Türkmenistan'ın Avaza bölgesinde düzenlenen Türkiye-Türkmenistan-Azerbaycan Üçlü Devlet Başkanları Zirvesi'ne ev sahipliği yapması, bölgesel iş birliğinin önemini vurguladı. Bunun yanında, Ekonomik İşbirliğine Dair Hükümetlerarası Türk-Türkmen Komisyonu (HEK) toplantıları, iki ülke arasındaki iş birliğinin somut adımlarla ilerlediğini göstermektedir³⁸.

Sonuç olarak, Türkiye ve Türkmenistan arasındaki ilişkiler hem siyasi hem de ekonomik düzeyde artan bir ivmeyle devam etmektedir. İki ülke, tarihsel ve kültürel ortaklıklarının yanı sıra, enerji, ticaret ve teknoloji alanlarındaki ortak projelerle de iş birliğini derinleştirmeye devam etmektedir. Bu süreç, sadece iki ülke için değil, aynı zamanda bölgesel istikrar ve iş birliği için de stratejik bir önem taşımaktadır.

Sosyo-Kültürel Hayat

Hive Hanlığı döneminde gerek Safeviler gerekse Buhara Hanlığı ile yapılan mücadeleler esnasında zorlu süreçlerden geçen Türkmenler pek çok edip ve şair yetiştirmeyi başarmışlardır. Bunlar arasında XVIII. yüzyılda yaşamış olan Devletmehmet Azadî (1700-1760) ve oğlu Mahtumkulu (1733-1797) öne çıkmaktadır. Eserleriyle Türkmen toplumuna yön veren Azadî ve Mahtumkulu, millî kültür ve geleneklerine sahip genç neslin yetişmesine katkıda bulundu. Zorlu süreçlerden geçildiği dönemlerde Azadî ve Mahtumkulu, Türkmen halkını birlik ve beraberliğe sevk etti, tek bir bayrak ve devlet etrafında

³⁷ <https://askabat-be.mfa.gov.tr/Mission/About> (Son Erişim Tarihi: 23.09.2024)

³⁸ <https://askabat-be.mfa.gov.tr/Mission/About> (Son Erişim Tarihi: 23.09.2024)

toplama çağrısı yaptı³⁹. Mahtumkulu, devrin şairlerinden farklı olarak eserlerini Çağatay Türkçesi yerine Türkmençe kaleme aldı. Bu sayede Türkmençenin edebî bir dil olarak ortaya çıkmasına önemli katkı sağladı. “Pırağı” mahlasını kullanan Mahtumkulu ayrıca, Türkmen kültürünün zenginliklerine eserlerinde yer verdi⁴⁰. Mahtumkulu’dan sonra Türkmen edebiyatının en önemli temsilcileri ise Seydi, Kemine, Mollanepes ve Zelili idi⁴¹.

Uzun yıllar süren Çarlık Rusya hâkimiyeti ve bu dönemde yapılan baskılar, Türkmenlerin yalnızca siyasi değil, kültürel hayatını da olumsuz etkiledi. Çarlık Rusya’nın Türkmen topraklarını işgali sonrasında bölgede yaşayan halkın baskılara ve zulümlere maruz kalması, Türkmenler arasında millî uyanış hareketinin doğmasında etkili oldu. Özellikle İsmail Gaspıralı’nın eğitime getirdiği yeni yaklaşımlar, Türklerle meskûn coğrafyalarda birlik ve beraberliğin sağlanması yönündeki fikirleri ve bu fikirleri benimseyen Ceditçilerin faaliyetleri, Türkistan’da Türklük bilincinin ortaya çıkmasını sağladı. Gaspıralı liderliğindeki Ceditçiler, Türkistan coğrafyasında daha ziyade Buhara, Taşkent ve Hive’de etkiliydi. Gaspıralı’nın öğretileri zamanla Türkmenler tarafından da benimsenmeye başladı. Nitekim Türkmen topraklarında açılan usul-i cedit mekteplerinde pek çok Türkmen genci öğrenim gördü, XX. yüzyılda Türkmenlerin siyasi hayatında etkili olan politikacılar ve halk figürleri yetişti⁴². Bu okullarda okuyanlar arasında Abdülhakim Kulmuhammedoğlu Kör Molla, Gayip Verdi Miskin Kılıç (Molla Kılıç), Amandurdu Alamoşoğlu, Berdi Kerbebovoğlu, Vogayoğlu gibi edipler vardı. Gerek Çarlık Rusya gerekse Sovyetler Birliği dönemlerinde bu aydınlar, Türkmenlerin millî kimliklerini ve kültürel değerlerini kaybetmemeleri için çaba sarf etti⁴³.

Bağımsızlığın kazanılmasının ardından Türkmenistan yöneticileri de aydınların millî değerlerin korunmasına yönelik çabalarına destek verdi. Sovyet idaresi döneminde kaybolmaya yüz tutmuş değerlerin yeniden ihyası için kültür politikası oluşturuldu. Bu çerçevede kavun, halı, at ve şiir gibi Türkmen kültüründe önemli bir yere sahip olan motiflerin resmî bayramları ilan edildi⁴⁴.

³⁹ Ahmet Dinç-Ramazan Çakır, *Türkmen Kültürü ve Türkmenlerin Sosyo-İktisadi Düşüncesi*, Ayrıntı Yayınevi, İstanbul 2008, s. 17.

⁴⁰ Alim Kahraman, “Mahtumkulu”, *DİA*, cilt 27, 2003, s. 94.

⁴¹ Salim Çonoğlu, “Türkmen Edebiyatı: Onsekizinci Yüzyıldan Bağımsızlık Dönemine”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, cilt 15, 2011, s. 337.

⁴² Abazov, a.g.e., s. 191.

⁴³ Mehmet Saray, “Türkmenistan (Tarih)”, *DİA*, cilt 41, 2012, s. 605.

⁴⁴ Vejdî Bilgin, “Gelenek ve Din: Türkmenistan’ın Dinî Hayatında Geleneğin Rolü”, *Marife*, yıl 5, sayı 2, 2005, s. 105-106.

Türkmen geleneklerine dayanan resmî bayramlar; Nevruz Bayramı (20-22 Mart), Su Damlası Altın Tanesi Bayramı (Nisan'ın ilk Pazar günü), Türkmen Atı Bayramı (Nisan'ın son Pazar günü), Mahtumkulu Şiir Günü (19 Mayıs), Türkmen Halısı Bayramı (Mayıs'ın son Pazar günü), Buğday Bayramı (Temmuz'un üçüncü Pazar günü), Türkmen Kavunu Bayramı (Ağustos'un ikinci Pazar günü), Türkmen Ozanı Bayramı (Eylül'ün ikinci Pazar günü), Komşuluk Bayramı (Aralık'ın ilk Pazar günü)'dir⁴⁵.

Sovyetler Birliği döneminde uygulanan baskılar yalnızca millî değerlerle sınırlı değildi. Sovyetler Birliği'ni oluşturan tüm halkları komünist ideoloji etrafında toplayabilmek adına dinî değerler de hiçe sayıldı. Bu nedenle, bağımsızlığını kazanan Türkmenistan'da dinî ritüellerin yerine getirilmesi ve dinî bayramların kutlanması önem arz etmekteydi. Nitekim 1996 yılından itibaren Ramazan Bayramı resmen dinî bayram ilan edildi. Dinî bayramlar Hicrî takvime göre uygulandığı için her yıl değişmektedir. Türkmenistan'da özellikle Nevruz, Ak Koyun Toyu, doğum, ölüm, sünnet, düğün, Ramazan ve Kurban Bayramı, Kadir Gecesi gibi geleneksel ve dinî törenler sözlü ve uygulamalı olarak genç nesle aktarılmaktadır⁴⁶. Bahsi geçen bu bayramlar haricinde ülkede kutlanan özel gün ve bayramlar şu şekildedir: Yılbaşı tatili (1 Ocak), Şehitleri ve Ataları Anma Günü (12 Ocak), Bayrak Bayramı (19 Şubat), Zafer Bayramı (9 Mayıs), Anayasa Günü (Kalkınma ve Birlik Günü) (18 Mayıs), Aşkabat Depreminde Ölenleri Anma Günü (6 Ekim), Bağımsızlık Bayramı (27-28 Ekim) ve Tarafsızlık Bayramı (12 Aralık)⁴⁷.

Sovyetler Birliği döneminde Türkmenistan'da diğer alanlarda olduğu gibi kültürün önemli bir parçası olan aile yapısı üzerinde de baskı söz konusuydu. Buna karşın, Türkmenler geleneksel aile yapılarını korumayı başardı. Bu yapının korunabilmesindeki başlıca etken, Türkmen boy ve soy ağacının muhafaza edilmesiydi. Türkmen toplumunda yaşullulara (yaşlılara) son derece önem verilmektedir⁴⁸. Türkmenler genel olarak sade bir hayat sürmektedirler. Kadınların ekseriyeti ev işleriyle uğraşmakla birlikte her alanda çalışabilmektedir.

Türkmenler aile yapısının yanı sıra giyim ve kuşanlarına, gelenek ve göreneklerine de sahip çıkmışlardır. Türkmenler "eşik" olarak adlandırdıkları geleneksel kıyafetlerini günümüze kadar taşımayı başarmışlardır. Erkekler yakası

⁴⁵ Bilgin, a.g.m., s. 106.

⁴⁶ Dinç-Çakır, a.g.m., s. 33-34.

⁴⁷ Bilgin, a.g.m., s. 106.

⁴⁸ Bilgin, a.g.m., s. 109.

işlemeli uzun gömlek, yünü kesilmiş kuzu derisinden yapılarak başa takılan “silkme telpek”, geniş pantolon ve kaftan giymektedir. Kadımlar ise kolları ve yakası işlemeli uzun elbiseler giyer. Türkmenistan'daki geleneksel yapının izleri, kadımların giysileri üzerinde de görülür. Boydan yekpare bir şekle sahip olan bu giysiyi “yağlık” adı verilen bir başörtüsü tamamlar. Giysiler üzerindeki işlemler nesilden nesle aktarılan Türkmen kültürünün derin izlerini taşır. Ayrıca kök boyalarla işlenen Türkmen halıları, Ahal Teke atları, Türkmen milli oyunları, her konuğa ikram ettikleri Türkmen pilavı, Tecen, Kızılarvat kavunu, gümüşten ve değerli taşlardan yapılan şay-sep diye adlandırılan Türkmen takıları, bahşilerin dutar eşliğinde söylediği halk ezgileri Türkmenlerin kültürel değerlerini yansıtan diğer unsurlardır. Bu değerlerin yeni nesil tarafından benimsenmesi ve yaygınlaştırılması için buğday müzesi, halı müzesi ve sergi salonları kurulmuştur. Milli ve dinî bayramlarda, toylarda ve özel merasimlerde bu geleneklerin yaşatılmasına önem verilmektedir⁴⁹.

Türkmen kültürünün önemli sembollerinden biri olan halı, her boyun kendine has çizgi ve motiflerini üzerinde barındırır. Bu özelliğiyle söz konusu motifleri Türkmen bayrağında da görmek mümkündür. Bu sebeple Türkmen kültür ve medeniyetinde halı dokuma en önemli sanat dallarından biri olarak kabul edilir⁵⁰. Türkmen halısının kökeni, MÖ IV. yüzyıla ait olduğu bilinen Pazırık halısına kadar götürülmektedir. XIII. yüzyılın önemli seyyahlarından Marco Polo'nun “...en iyi ve en güzel halılar burada (Türkmen bölgesinde) yapılmıştır. Burada kırmızı ve diğer renklerin zenginliği göze çarpmaktadır” şeklindeki ifadesi Türkmen halısının eşsizliğini göstermesi bakımından mühimdir⁵¹. Türkmenistan adının dünya çapında duyulmasını sağlayan Türkmen halısı, Türkmen kültürünün uluslararası sembollerinden biri haline gelmiştir. Ayrıca Türkmenistan bayrak ve sancağında beş ayrı halı deseninin bulunması, Türkmenlerin halıcılığa verdiği önemi açık şekilde göstermektedir. Türkmen halısına verilen önemin bir göstergesi olarak 1992 yılında alınan bir kararla, her yıl Mayıs ayının son Pazar günü yapılan bayram etkinlikleri çerçevesinde büyük halı sergileri düzenlenmektedir.

Türkmenistan'ın kültürel simgelerinden bir diğeri, Ahal Teke Atları olarak da bilinen Türkmen atlarıdır. Nitekim Türkmen atı, Türkmenistan'ın

⁴⁹ Dinç-Çakır, a.g.m., s. 33-34.

⁵⁰ Mehmet Kara, “Hazar Ötesi Türkmenleri ve Türkmenistan”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, sayı 14, Güz 2002, s. 239.

⁵¹ Dilip Hiro, *Inside Central Asia A Political and Cultural History of Uzbekistan, Turkmenistan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkey, and Iran*, Overlook Duckworth, New York-London 2009, s. 196.

devlet aramasında da kendisine yer bulur. Diğer Türk topluluklarında olduğu gibi Türkmenlerin hayatında da at sadece binek hayvanı değil, aynı zamanda vatan toprağını savunan bahadırların en büyük yardımcısıdır. Ayrıca zorlu olayların çözümü ve toplumun ikbaline kavuşmasının bir aracı olarak görülmektedir⁵². Bu sebeple at, Türkmenlerin bağımsızlık tarihinin simgesi haline gelmiştir. Türkmen Devleti'nin serveti olarak Ahal Teke atları, daha ziyade geleneksel sporlarda kullanılmaktadır. Gerek Türkmenistan'da gerekse yurtdışında gözde bir at cinsidir. Ahal Teke atları binicilik sporlarında, sirkte, koşullarda ve klasik at sporlarında kullanılmak üzere ihraç edilir⁵³.

Türkmen pilavı, Türkmen sofrasında oldukça önemli bir yere sahiptir. Türkmenler hem atalarının ruhları için hem de çeşitli merasimlerde misafirlerini ağırlamak için Türkmen pilavı dağıtırlar. Tandırda pişirilen koyun, işleklili ve doğrama olarak adlandırılan et yemekleri ile Türkmen mantısı da Türkmenlerin meşhur yemekleri arasındadır⁵⁴.

Türkmenlerin millî oyunları genellikle hoş vakit geçirmek için oynanan oyunlardır. Hem yetişkinler hem de çocuklar tarafından oynanan bu oyunlar, adlarını kimi zaman yöreden kimi zamansa oyunun şeklinden almaktadır. Teknolojinin gelişmesine ve çağın modernleşmesine rağmen geleneklerine sıkı sıkıya bağlı olan Türkmenler arasında bu oyunlar günümüzde de oynanmaktadır. Bu oyunlardan bazıları Altın Kabak Atmak Oyunu, Aşık, Beş taş, Bukuldım, Çilik, Düzzüm, Yüzük Saklama Oyunu'dur⁵⁵.

İktisadî Hayat

Türkmenistan ekonomisinde tarım önemli bir yer tutar. Öyle ki, ülke nüfusunun önemli bir kısmı ziraatla geçimini sağlamaktadır. Bu durum, Sovyetler Birliği döneminde uygulamaya konan tarım politikasının bir ürünüdür. Nitekim Sovyetler Birliği'nin 1954 yılında tarımsal ürünleri artırma politikası çerçevesinde %80'i Karakum Çölü'nün bir parçası olan Türkmenistan'da pamuk yetiştirilmesi çalışmalarına başlandı. Bu çerçevede Amu Derya'dan açılacak bir kanalla çöl sahasının sulanarak tarım havzalarına dönüştürülmesi planlandı. 1954 yılında yapımına başlanan kanal, 1962 yılında

⁵² Tuna Beşen Delice, "Türkmen Kültüründe At", *International Journal of Science Culture and Sport (IntJSCS)*, Özel Sayı 4, 2015, s. 539.

⁵³ Ali Abbas Çınar, "Türkmen Atı", *Türkler*, cilt 19, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2012, s. 837.

⁵⁴ Ekrem Özbay, *Türkistan'da Parlayan Bir Yıldız: Türkmenistan*, Hiperlink Yayınları, İstanbul 2019, s. 65-66.

⁵⁵ Dinç-Çakır, a.g.m., s. 44-47.

tamamlandı. Bu suretle, ülkedeki pamuk üretimi 211.000'den 920.000 tona yükseldi. Pamuk üretiminde belirlenen hedefler, 1980'lerin başında aşılarak üretim 1,4 milyon tona ulaştı⁵⁶. Bu gelişmelerle birlikte, Türkmenistan pamuk üretiminde Türk cumhuriyetleri arasında Özbekistan'dan sonra ikinci, dünyada ise onuncu sırada yerini aldı. Pamuğun önemli gelir kaynaklarından biri olması nedeniyle bağımsızlık sonrasında bu sektördeki kamu kontrolü devam etmektedir. Devlet, tekstil ve giyim sanayini destekleyerek pamuk sektöründeki katma değer ve çalışan sayısının artırılması için yabancı firmaları teşvik etmiştir⁵⁷.

Pamuk dışında Türkmenistan'da arpa, buğday, çeltik, meyan kökü mısır, karpuz, kavun, susam, üzüm ve ipek de yetiştirilmektedir. Ülkenin geniş step-leri, küçükbaş hayvan yetiştiriciliğine elverişlidir. Bu nedenle, bu steplerin neredeyse tamamında koyun yetiştiriciliği yapılmaktadır. Türkmenler yetiştirdikleri koyunların derisinden ülkenin geçim kaynaklarından biri olan meşhur Astragan kürkü imal eder. Ayrıca deve yetiştiriciliği de Türkmen ekonomisinde büyük rol oynar⁵⁸.

Yer altı kaynakları Türkmenistan iktisadî hayatının en önemli kısmını oluşturur⁵⁹. Yer altı kaynakları bakımından son derece zengin bir ülke olan Türkmenistan, önemli doğal gaz ve petrol rezervlerine sahiptir⁶⁰. 17,5 trilyon m³lük rezervleri ile Türkmenistan, dünyada Rusya, İran ve Katar'ın ardından en fazla doğalgaz rezervlerine sahip dördüncü ülke konumundadır. Ekonominin gelişiminin ana kaynağı olması dolayısıyla bu alana yapılan yatırımlar yıldan yıla artarak devam etmektedir. Nitekim yıllık kapasitenin petrol üretiminde 100 milyon tona, doğal gaz üretiminde ise 240 milyar m³ seviyesine çıkarılması hedeflenmektedir⁶¹. Dünya doğalgaz rezervlerinin %9,3'üne sahip olan Türkmenistan'da geliştirilmemiş birçok doğalgaz sahası vardır. Şüphesiz gaz sahalarnın geliştirilmesi ülkedeki doğalgaz üretimini gelecek yıllarda arttıracaktır. Ülkenin

⁵⁶ Hiro, a.g.e., s. 192-193.

⁵⁷ Saule Baycaun, "10 Yıllık Bağımsızlık Sürecinde Türkmenistan Ekonomisine Genel Bir Bakış", *Avrasya Dosyası Türkmenistan Özel*, cilt 7, sayı 2, 2001, s. 27.

⁵⁸ Kurt, a.g.m., s. 600.

⁵⁹ Saule Baitzhanova, "Bağımsızlıktan Günümüze Türkmenistan Ekonomisi", *Türkler*, cilt 19, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2012, s. 788.

⁶⁰ Ramakrushna Pradhan, "China's Rise In Central Asia The New Silk Road Economic Belt", *The Journal of International Issues*, vol. 21, no 3, 2017, s. 57.

⁶¹ Güngör Turan-Ahmet Dinç, *Boşevik Esaretinden Enerji İmparatorluğuna Türkmen İktisat Tarihi*, Kitabevi, Ankara 2015, s. 191.

en büyük gelir kaynağı olan doğalgazın arama, üretim ve taşıma faaliyetleri “Türkmengaz” tarafından gerçekleştirilmektedir⁶²

Türkmenistan’daki yıllık petrol üretimi ise 9-10 milyon tondur. Bu durum, Türkmenistan’ı petrol üretimi bakımından da oldukça önemli bir yere taşımaktadır. Türkmenistan, doğalgaz ve petrol haricinde krom, kurşun, kükürt ve sülfür gibi yer altı kaynaklarına da sahiptir. Yine alüminyum, kömür, magnezyum, nitrojen mineral tuzlar, potasyum, sodyum sülfat ve iyot diğer önemli yeraltı kaynakları arasında gösterilebilir. Türkmenistan, elektrik üretiminde de bölgenin önemli ülkelerinden biridir. Üretilen elektriğin %40’ı Türk cumhuriyetlerine ve Afganistan’a ihraç edilmektedir. Türkmenistan’ın bahsi geçen doğal kaynaklarını etkin şekilde kullanması durumunda ülke ekonomisinin büyük bir ivme yakalayacağını söylemek mümkündür⁶³.

Eğitim

Millî ve dinî değerlerin korunmasının yanı sıra genç cumhuriyet için önemli konulardan biri de eğitimi. Sovyetler Birliği döneminde 11 yıl olan zorunlu eğitim, bağımsızlık sonrasında 9 yıla indirildi. 9 yıllık zorunlu eğitimi tamamlayanlar üniversiteye gitme hakkı elde edebilmektedir. 9 yıl süren zorunlu eğitimini tamamladıktan sonra meslek okullarına devam etmek isteyenlerin 2 yıl eğitim almaları yeterlidir⁶⁴. Meslek okullarında eğitim almak isteyenler ise 7 yıllık eğitime ek olarak 4 yıllık meslek eğitimi almaktadır. 7-17 yaş arasında eğitimin mecburî ve ücretsiz olduğu Türkmenistan’da okuma-yazma oranı %99’dur⁶⁵. Zorunlu eğitim süresinin 9 yıl olmasının olumsuz sonuçlarının görülmesi nedeniyle eğitim 2007’de 10, 2013 yılından itibaren 12 yıla çıkarılmıştır⁶⁶. Bu açıdan, Berdimuhammov’un cumhurbaşkanlığı devresini siyasi ve ekonomik gelişimin yanı sıra eğitim alanında da önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönem olarak nitelendirmek mümkündür.

Türkmenistan eğitim sistemi, 15 Ağustos 2009’da kabul edilen Eğitim Kanunu çerçevesinde yeniden tanzim edildi. Buna göre eğitim; okul öncesi eğitim, ortaöğretim, temel meslek eğitimi, mesleki eğitim, yükseköğretim, mesleki

⁶² Taner Bilgin, *Türkmenistan Doğal Gazı’nın Dünya Siyasetindeki Yeri ve Önemi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya 2007, s. 61.

⁶³ Turan-Dinç, a.g.m., s. 182-190.

⁶⁴ Durmuş Tatlıhoğlu, “Türkmenistan’da Sosyal Yapı”, *Türkler*, cilt 19, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2012, s. 811.

⁶⁵ Kurtuluş Savaş Kazak, “Türkmenistan Eğitim Sistemi”, *Türk Dünyasında Eğitim*, Ed. Hakan Dündar, Ankara 2016, s. 93.

⁶⁶ Refik Turan, “Sovyet Türkmenistan’ından Bağımsız Devlete Türkmenistan’da Tarih Öğretimi”, *Journal of Human Sciences*, cilt 13, sayı 3, 2016, s. 5986.

yükseköğretim ve lisanüstü eğitim olarak ayrıldı. 2013 yılına ait UNESCO verilerine göre Türkmenistan'daki okul öncesi öğrencilerinin sayısı 404.550 idi. Yine bu verilere göre temel öğretim öğrencilerinin sayısı 301.025, ortaöğretim öğrencilerinin sayısı 664.594 ve yükseköğretim öğrencilerinin sayısı ise 555.662'dir. Ayrıca çocuk yetiştirme yurtlarında kalan yetim çocuklar da diğer fertler ile aynı eğitimi alma hakkına sahiptir⁶⁷. Ülkede, Mahtumkulu Türkmenistan Devlet Üniversitesi, Türkmen Devlet Tıp Üniversitesi, Uluslararası Türkmen-Türk Üniversitesi, Türkmen Ziraat Üniversitesi ve Uluslararası Petrol ve Gaz Üniversitesi olmak üzere beş devlet üniversitesinin yanı sıra Türkmenistan İlimler Akademisi ve Türkmen Devlet Güzel Sanatlar Akademisi bulunmaktadır. Ayrıca, başkent Aşgabat'ta Türkmen Ulusal Konservatuvarı adlı bir konservatuvar da faaliyet göstermektedir. Bunların dışında Türkmen Devlet Ulaştırma ve İletişim Enstitüsü, Türkmen Devlet Kültür Enstitüsü, Türkmen Devlet Ekonomi ve Yönetimi Enstitüsü, Türkmenistan Dışişleri Bakanlığı Uluslararası İlişkiler Enstitüsü, D. Azadi adını alan Türkmenler Ulusal Dünya Dilleri Enstitüsü, Türkmen Devlet Enerji Endüstrisi Enstitüsü, Türkmen Devlet Mimarlık ve İnşaat Enstitüsü, Türkmen Devlet Pedagoji Enstitüsü ve Türkmen Ulusal Spor ve Turizm Enstitüsü olmak üzere 9 enstitü faaliyet göstermektedir.

Sonuç

Türkmenistan, 1991 yılında kazandığı bağımsızlıkla derin bir dönüşüm sürecine girmiş ve bu süreçte hem iç yapısını yeniden şekillendirmiş hem de uluslararası alanda kendine özgü bir yer edinmiştir. Ülkede gerçekleştirilen siyasi reformlar, bağımsızlık sonrası dönemde siyasi istikrarın sağlanmasına ve devletin kurumsal yapısının güçlendirilmesine yönelik önemli adımlar olmuştur. Bununla birlikte, Türkiye ile geliştirilen stratejik ortaklık ve diğer devletlerle kurulan diplomatik ilişkiler, Türkmenistan'ın uluslararası arenadaki konumunu pekiştirmiştir.

Ekonomik açıdan, doğal gaz ve elektrik gibi zengin enerji kaynakları, ülkenin ekonomik kalkınmasında önemli bir rol oynamış, sanayileşme politikaları ve dış ticaret stratejileri, bölgesel bir enerji merkezi olma hedefine katkıda bulunmuştur. Sosyo-kültürel bağlamda ise, geleneksel değerlerin korunması ile modernleşme süreçlerinin uyum içinde yürütülmesi, Türkmenistan halkının kimliğini ve kültürel bütünlüğünü muhafaza etmesini sağlamıştır. Eğitimde

⁶⁷ Kazak, a.g.m., s. 93.

gerçekleştirilen reformlar ve genç nüfusun eğitimi, ülkenin geleceğini şekillendirecek en önemli unsurlar arasında yer almaktadır.

Tüm bu gelişmeler ışığında Türkmenistan, bağımsızlık sonrası dönemde Türk dünyasında ve uluslararası arenada kendine özgü bir yer edinmiş, sahip olduğu stratejik kaynaklar ve kültürel miras ile dikkat çeken bir aktör haline gelmiştir. Bu süreç, Türkmenistan'ın sadece kendi kalkınma yolculuğunda değil, aynı zamanda Türkistan coğrafyasının genel dinamizmine katkıda bulunan önemli bir örnek olarak değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- ABAZOV, Rafis, *Historical Dictionary of Turkmenistan*, The Scarecrow Press, Lanham Maryland 2005.
- ALKAN, Haluk, “Türkmenistan’da Siyasal Rejimin Geleceği: Türkmenistan’da Siyasal Rejimin Geleceği: İç ve Dış Dinamikler Açısından Bir Değerlendirme”, *OAKA*, cilt 1/2, 2006, ss. 1-26.
- ARBATOV, Nurgeldi, KARATEPE, Akif, “Türkmenistanın Jeomorfolojisi”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, sayı: 33, Ocak 2016, ss. 566-588.
- AYDOĞDUYEV, Muhammet, “Türkmenistan”, *Türkler*, cilt 19, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2012, ss. 720-737.
- BAİTZHAUNOVA, Saule, “Bağımsızlıktan Günüümüze Türkmenistan Ekonomisi”, *Türkler*, cilt 19, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2012, ss. 786-794.
- BAYCAUN, Saule, “10 Yıllık Bağımsızlık Sürecinde Türkmenistan Ekonomisine Genel Bir Bakış”, *Avrasya Dosyası Türkmenistan Özel*, cilt 7, sayı 2, 2001, ss. 17-38.
- BERBER, Mesut-BİRDİŞLİ, Fikret, “Türkmenistan’da Berdimuhammedov Dönemi”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, cilt 2, sayı 2, 2012, ss. 39-55.
- BİLGİN, Taner, *Türkmenistan Doğal Gazı’nın Dünya Siyasetindeki Yeri ve Önemi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya 2007.
- BİLGİN, Vejdi, “Gelenek ve Din: Türkmenistan’ın Dinî Hayatında Geleneğin Rolü”, *Marife*, yıl 5, sayı 2, 2005, ss. 101-124.

- BÖKE, Ozan, "Türkmenistan", *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. 5 (1), 2021, ss. 105-110.
- ÇINAR, Ali Abbas, "Türkmen Atı", *Türkler*, cilt 19, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2012, ss. 835-839.
- ÇONOĞLU, Salim, "Türkmen Edebiyatı: Onsekizinci Yüzyıldan Bağımsızlık Dönemine", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, cilt 15, 2011, ss. 333-347.
- DELİCE, Tuna Beşen, "Türkmen Kültüründe At", *International Journal of Science Culture and Sport (IntJSCS)*, Özel Sayı 4, 2015, ss. 537-546.
- DİNÇ, Ahmet-ÇAKIR, Ramazan, *Türkmen Kültürü ve Türkmenlerin Sosyo-İktisadi Düşüncesi*, Ayrıkotu Yayınevi, İstanbul 2008.
- DJLALILI, Mohammed-Reza-KELLNER, Thierry, *Yeni Orta Asya Jeopolitiği*, Çev. Dr. Reşat Uzmen, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2009.
- EROL, Mehmet Seyfettin, "Türkmenbaşı Sonrası Türkmenistan", *OAKA*, cilt 1/2, 2006, ss. 176-182.
- EROL, Mehmet Seyfettin, "Türkmenistan Cumhuriyeti", *Türkler*, cilt 19, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2012, ss. 738-756.
- EROL, Mehmet Seyfettin, "Türkmenistan Devleti'nin Dış Politikasının Temel Sacayağı: Daimi Tarafsızlık Statüsü", *Avrasya Dosyası Türkmenistan Özel*, cilt 7, sayı 2, 2001, ss. 124-142.
- EROL, Mehmet Seyfettin, "Türkmenistan Devleti'nin Dış Siyaseti ve Daimi Tarafsızlık Statüsü", *Türkler*, cilt 19, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2012, ss. 768-775.
- GÜLER, Nermin, "Geçiş Sürecinde Türkmenistan'ın Siyasal Yapısı: Türkmenbaşı Modeli", *Avrasya Dosyası Türkmenistan Özel*, Yaz cilt 7, sayı 2, 2001, ss. 97-110.
- HIRO, Dilip, *Inside Central Asia A Political and Cultural History of Uzbekistan, Turkmenistan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkey, and Iran*, Overlook Duckworth, New York-London 2009.
- KARA, Mehmet, "Hazar Ötesi Türkmenleri ve Türkmenistan", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, sayı 14, Güz 2002, ss. 235-252.
- KAZAK, Kurtuluş Savaş, "Türkmenistan Eğitim Sistemi", *Türk Dünyasında Eğitim*, ed. Hakan Dünder, Ankara 2016, ss. 93-123.

- KHALİD, Adeeb, *Islam after Communism: Religion and Politics in Central Asia*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London 2014.
- KURT, Halil, “Türkmenistan (Fizikî ve Beşerî Coğrafya)”, *DİA*, cilt 41, 2012, ss. 599-601.
- ÖZBAY, Ekrem, *Türkistanda Parlayan Bir Yıldız: Türkmenistan*, Hiperlink Yayınları, İstanbul 2019.
- ÖZCAN, Kemal, “Bağımsızlığının 20. Yılında Türkmenistan ile Türkiye Arasındaki İlişkiler”, *Bağımsızlıklarının 20. Yılında Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye*, Ed. Okan Yeşilot, Pelikan Basım, İstanbul 2012, ss. 301-334.
- ÖZCAN, Kemal, “Türkmenistan Cumhuriyeti”, *Bağımsızlıklarının 25. Yılında Türk Cumhuriyetleri (Siyasî, Ekonomik ve Kültürel Gelişmeler)*, ed. Abdolvahap Kara-Fahri Solak, Türk Dünyası Belediyeler Birliği (TDBB) Yayınları, no: 23, İstanbul 2017, ss. 187-242.
- ÖZKAN, Murat, “Türkmenistan Cumhuriyeti”, *Çağdaş Türk Dünyası*, ed. M. Bilal Çelik, Nobel Yayıncılık, Ankara 2020, ss. 141-162.
- PRADHAN, Ramakrushna, “China’s Rise In Central Asia The New Silk Road Economic Belt”, *The Journal of International Issues*, vol. 21, no 3, 2017, ss. 50-61.
- SARAY, Mehmet, “Türkmenistan (Tarih)”, *DİA*, cilt 41, 2012, s. 601-605.
- TATLILIOĞLU, Durmuş, “Türkmenistan’da Sosyo-Ekonomik Yapı ve Dinî Hayat”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 3, 1999, ss. 205-228.
- TATLILIOĞLU, Durmuş, “Türkmenistan’da Sosyal Yapı”, *Türkler*, cilt 19, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2012, ss. 808-814.
- TOMBAK, Fatma, “20. Yüzyıl Sovyet Rusyası’nda Din, İslâmiyet ve Nüfus Üzerine Bir Değerlendirme”, *History Studies*, cilt 3/2, 2011, ss. 359-370.
- TURAN, Güngör-DİNÇ, Ahmet, *Boşevik Esaretinden Enerji İmparatorluğuna Türkmen İktisat Tarihi*, Kitabevi, Ankara 2015.

TURAN, Refik, “Sovyet Türkmenistan’ından Bağımsız Devlete Türkmenistan’da Tarih Öğretimi”, *Journal of Human Sciences*, cilt 13, sayı 3, 2016, ss. 5978-5997.

TÜRK, Fahri, “Türkiye-Türkmenistan İlişkileri 1990-2010”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, cilt 2, sayı 2, 2010, ss. 57-64.

<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-turkmenistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (Son Erişim Tarihi: 26.10.2024)

<https://askabat-be.mfa.gov.tr/Mission/About> (Son Erişim Tarihi: 23.09.2024)

<https://tccb.gov.tr/assets/dosya/2021-11-12-turkkonseyi-bildiri.pdf> (Son Erişim Tarihi: 02.11.2024)

<https://tr.euronews.com/2022/02/12/turmenistan-lideri-berdimuhamedov-gencler-icin-gorevden-cekildi-erken-secim-12-mart-ta> (Son Erişim Tarihi: 04.11.2024)